

Шляхи подолання абсолютної бідності в Україні

Л. ДРОЗДОВА

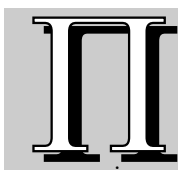
Міністерство праці та соціальної політики України

У статті розглянуто поняття бідності, досліджено основні заходи боротьби з нею, проаналізовано можливість застосування національної програми подолання бідності. Розкривається значення соціально-економічної політики для підвищення рівня життя населення України.

В статье рассматривается понятие бедности, исследуются основные меры борьбы с ней, проанализирована возможность применения национальной программы преодоления бедности. Раскрывается значение социально-экономической политики для повышения уровня жизни населения Украины.

In the article was considered the concept of poverty, basic measures of fight against poverty, possibility of application of the national program of overcoming of poverty. The value of socio-economic policy opens up for the increase standards of living the population of Ukraine.

Ключові слова: соціальна політика, рівень життя населення, бідність, національна програма подолання бідності, економічне зростання.

Постановка проблеми. На сьогодні бідність є однією з глобальних проблем людства, вона існує на всіх континентах планети і залишається невирішеною, незважаючи на досягнення науково-технічного та соціального прогресу. Бідність як соціально-економічну категорію характеризує рівень задоволення мінімальними життєвими стандартами, низький рівень життя населення, який є наслідком отримання мінімального грошового доходу. Значне поширення бідності в нашій країні свідчить про посилення нерівності, поглиблення диференціації населення за доходами та неможливість проведення адекватних заходів соціально-економічної політики в інтересах усіх верств суспільства.

Можна погодитись з думкою відомого економіста С. В. Мочерного, який дав таке визначення: «бідність — спричинена рівнем розвитку продуктивних сил і характером економічної системи крайня недостатність наявних у людини, сім'ї, соціальних верств засобів для задоволення мінімальних матеріальних і духовних потреб, тобто для нормального життя та життєдіяльності. Зумовленість бідності рівнем розвитку продуктивних сил проявляється в тому, що їх низький рівень розвитку призводить до загального поширення бідності в країні (у слаборозвинутих країнах), окремому регіоні, підвищення порогу бідності... Низький рівень розвитку продуктивних сил

означає відповідний рівень розвитку головної продуктивної сили — людини (в т. ч. людини-працівника), її потреб, інтересів і цілей, а отже, екстенсивний характер закону зростання потреб»¹.

Наслідки бідності для суспільства вражають. В результаті низького рівня життя, постійного недоїдання погіршується здоров'я дітей і дорослих, зростає дитяча смертність, погіршуються демографічні показники в країні, стримується соціально-економічний розвиток та соціальний прогрес нації. Тому проблема бідності в країні сьогодні залишається однією з найважливіших та потребує удосконалення державної соціально-економічної політики.

Водночас значна частина населення світу нині забезпечує собі і своїм сім'ям достатній рівень життя. Більшість такого населення припадає на країни з ринковими економічними системами і демократичними формами правління. Існує достатньо прикладів країн Заходу, які обрали соціально ринкове господарство і мають позитивний досвід подолання бідності. Не випадково Європейський Союз офіційно проголосив 2010 рік роком боротьби з бідністю та соціальною ізоляцією в Європі. Тому Україні особливо важливо приєднатися до цієї боротьби та спрямувати всі зусилля для подолання абсолютної бідності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема бідності знаходиться в центрі уваги вітчизняних учених,

¹ Економічна енциклопедія. Том 1. / відп. ред. С. В. Мочерний. — К. : Видавничий центр «Академія», 2000. — С.102.

дослідників і практиків². Окремі аспекти цієї проблеми досліджували О. А. Грішнова, Т. М. Кір'ян, В. В. Латік, Е. М. Лібанова, Л. М. Черенько, М. С. Шаповал та інші. Значну увагу проблемі бідності приділяють міжнародні організації — Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світовий Банк (СБ), Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародна організація праці (МОП). Разом з тим, бідність продовжує існувати і залишається неподоланою.

В нашій країні бідність є багаторівневою і пов'язана з низьким рівнем життя населення в цілому. В період світової фінансово-економічної кризи завдання подолання бідності ускладнилось, особливо в частині запобігання виникненню причин розширення масштабів бідності серед усього населення та, особливо, серед працюючого. Крім того, проблема бідності є комплексною і передбачає динамічне підвищення показників соціального розвитку (зокрема індексу людського розвитку), соціальної сфери, зміцнення системи соціального захисту в поєднанні зі стабільним розвитком економіки. негайного вирішення потребують проблеми значних регіональних відмінностей доходів населення, низьких розмірів соціальних стандартів в Україні порівняно зі світовими, важливими є динамічний розвиток сфери послуг та соціального забезпечення, недопущення погіршення демографічної ситуації, розширення ефективної зайнятості трудових ресурсів³. Тому тема статті є актуальною.

Метою статті є узагальнення та уточнення суті категорії «бідність», аналіз заходів боротьби з бідністю та дослідження можливості застосування в Україні національної програми подолання бідності.

Викладення основного матеріалу. Поширення бідності пояснюється насамперед загальним низьким рівнем життя населення, незначною соціальною ефективністю економічного розвитку, недостатньою дієвістю проведення соціальної політики за багатьма напрямками. Тому при проведенні соціальної політики дуже важливо орієнтуватись на дотримання

концепції ООН щодо рівня життя. Згідно з нею немає нічого дорожчого життя людини (і це є аксіомою), тому першочергове значення відводиться здоров'ю людей і їхньому харчуванню. Право на їжу визнано одним із фундаментальних прав людини, яке передбачає отримання певного рівня доходу. Кожна людина також має право на вільний доступ до продуктів харчування, повністю достатній для підтримки її фізичного, психічного, емоційного і духовного здоров'я. Разом з тим, вважається, що недоїдання людини (голод) є одним із атрибутів бідності. Подолання бідності передбачає розв'язання проблеми голоду. Дослідження західних учених довели існування зв'язку між рівнем життя, якісним харчуванням та ефективністю людської праці. Від своєчасного поновлення енергетичних витрат (вимірюваних зазвичай у кілокалоріях), використаних організмом у процесі праці, залежить показник продуктивності. Недостатнє харчування може стати також причиною збільшення захворюваності серед працюючих, можливих невиходів на роботу, що негативно вплине на ефективність праці. Окремим крайнім проявом бідності вважається злиденність. За оцінками, визначеними ФАО та ВООЗ, сім'я (домогосподарство, окрема особа) вважається зuboжлою, якщо її харчування не забезпечує 80% мінімального харчового раціону, або якщо витрати на харчування перевищують 80% доходів⁴. Тому пріоритетним завданням оцінки і регулювання рівня життя має стати поліпшення здоров'я нації.

Сучасні стратегії боротьби з голодом засновані на ідеях Амартії Сена — лауреата Нобелівської премії з економіки (1998 р.) — і полягають у наданні кожній людині достатніх коштів для життя, що запобігає поширенню масового голоду та допомагає подолати недоїдання. На думку А. Сена, організація громадських робіт для безробітних набагато ефективніша для боротьби з голодом, ніж безоплатний розподіл їжі, оскільки, з одного боку, дозволяє запобігти поширенню масового голоду, а з іншого — зміцнює людську гідність і віру у власні сили. Інша стратегія, яка успішно застосовується в країнах, що розвиваю-

² Грішнова О. А. Людський розвиток: навч. посіб. / О. А. Грішнова. — К.: КНЕУ, 2006. — 308 с.; Методологічні та прикладні аспекти праці та соціальної політики / за ред. Т. М. Кір'ян. — К., 2008. — 384 с.; Кір'ян Т. Соціальна політика в умовах фінансово-економічної кризи / Т. Кір'ян // Вісник економічної науки України. Науковий журнал. — 2009. — № 2 (16). — С. 176–186; Кір'ян Т. М., Шаповал М. С. Як подолати бідність? / Т. М. Кір'ян, М. С. Шаповал // Праця і зарплата. — 2010. — № 24 (700). — С. 3; Кір'ян Т. М., Шаповал М. С. Рецепти подолання бідності / Т. М. Кір'ян, М. С. Шаповал // Молодь України. — 2010. — № 63. — С. 2–3; Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. із соціальної політики / Е. Лібанова, О. Палій. — К.: Основи, 2004. — 491 с.; Демографічні чинники бідності (колективна монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. — 2009. — 184 с.; Рівень життя населення України / НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. Д. Черенько. — К.: Консультант, 2006. — 428 с.; Черенько Л. Система соціального захисту та бідність / Л. Черенько // Праця і зарплата. — 2009. — № 19 (647). — С. 6–7; Шаповал М. Балансовий метод как инструмент для преодоления финансово-экономического кризиса / М. Шаповал // Вісник економічної науки України. Науковий журнал. — 2009. — № 2 (16). — С. 168–171; Шаповал М., Вітер В. Рецепти подолання бідності / М. Шаповал, В. Вітер // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 193 (4099). — С. 5; Вітер В. І. Теоретичні засади системи соціального захисту в Україні / В. І. Вітер // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Вип 11 (102). — К., 2009. — С. 169–176.

³ Указ Президента «Про невідкладні заходи з подолання бідності» від 26 лютого 2010 року № 274/2010. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

⁴ Грішнова О. А. Людський розвиток: навч. посіб. / О. А. Грішнова. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 231.

тяться, — видача бідним міні-займів, які дозволяють відкрити власний бізнес та захистити себе і свої сім'ї від зубожіння⁵.

В Україні існування бідності пригнічує соціально-економічний розвиток. Поширення бідності серед працюючих перешкоджає стабільному економічному розвитку. Бідні не можуть одержати якісну освіту та медичну допомогу і часто не отримують найнеобхідніших послуг. Вони не у змозі накопичувати і зберігати людський капітал, що є причиною поширення бідності, погіршення показників людського розвитку. Тому економіка відчуває дефіцит кваліфікованих працівників, здатних дотримуватись вимог трудової і технологічної дисципліни. Для того, щоб люди могли ефективно працювати, управляти сучасною технікою, вони мають вести сучасний спосіб життя, зокрема звикнути до технічного обладнання в побуті. Тому національна модель соціальної політики в Україні має постійно оновлюватись та спрямовуватись на подолання бідності, створення нормальних умов життя і праці для осіб працездатного віку. Нормальним можна вважати лише таке становище, коли кожен працівник своєю працею здатний підтримувати достатній рівень життя для себе і своєї родини.

Ще у 1995 р. на першому світовому саміті соціального розвитку, ініційованому ООН, лідери більше 180 країн світу взяли на себе зобов'язання боротися з бідністю на «етнічній, соціальній і економічній основі». Цим було досягнуто розуміння бідності не тільки як нестачі грошей, а й як обмеження можливостей реалізації потенціалу людини через відсутність гідної роботи, житла, широкого доступу до освіти й охорони здоров'я. З 1996 р. Програма розвитку ООН розпочала реалізацію глобальної Програми ініціатив з розробки стратегій боротьби з бідністю⁶.

Пізніше на Всесвітньому саміті нового тисячоліття ООН (6–8 вересня 2000 р., Нью-Йорк) була прийнята Декларація тисячоліття, яка містить мету, задачі та кількісні показники для оцінки досягнення поставлених орієнтирів людського розвитку. Першою серед цілей розвитку тисячоліття виступає скорочення крайньої бідності до 2015 р. вдвічі. Підписання Декларації главами 116 держав стало, по суті, зобов'язанням країн з розробки і реалізації заходів для скорочення бідності. Україна взяла на себе зобов'язання до 2015 р. викоринити злидні, забезпечити належну

якість обов'язкової початкової освіти, побороти інфекційні хвороби (у тому числі СНІД), істотно знизити материнську та дитячу смертність, створити сприятливе для людини екологічне середовище, забезпечити рівність чоловіків і жінок. В програмі «Цілі розвитку тисячоліття» розкрита стратегія її вирішення до 2015 р. Досягнення глобальних цілей у нашій країні передбачає встановлення таких пріоритетів: подолання бідності, створення середнього класу; якісна освіта протягом всього життя; довге здорове життя; екологічна рівновага; гендерна рівність. Їх досягнення потребує вирішення цілого комплексу завдань соціально-економічного розвитку. Передусім це поліпшення ситуації на ринку праці — забезпечення його необхідної гнучкості та мобільності робочої сили, реформа оплати праці, — оскільки саме в сфері праці формується активна життєва позиція, належна економічна активність і ресурси для соціального захисту⁷.

За останніми даними Світового Банку на сьогодні у світі більше 1,4 млрд людей живуть за межею бідності. До 2015 р. їх чисельність може скоротитися приблизно до одного мільярда⁸. Світовий Банк визначив нову межу бідності на основі паритету купівельної спроможності національних валют станом на 2005 р. Відтепер бідними жителями планети вважаються ті, чий дохід не перевищує 1,25 дол. США на день. За оцінками фахівців СБ, за нинішніх темпів скорочення бідності в 2015 р. близько мільярда чоловік будуть жити за межею бідності (кожен шостий житель планети буде бідним). Крім того, більшість з тих, кому в період 1981–2005 рр. вдалося підвищити доходи понад межу бідності в 1,25 дол. США на день, будуть, як і раніше, відноситися до категорії незаможних з погляду стандартів країн із середнім рівнем доходів. У Східній Європі СБ вважає злидними людей, що живуть менше ніж на 2,15 дол. на день, а «незахищеними», чи бідними, — тих, кому щодня доводиться задовольнятися сумою 4,3 дол.⁹.

Фахівці СБ відзначають зростання масштабів бідності в регіоні Східної Європи і Центральної Азії. За їх розрахунками, зменшенню кількості злидених і бідних набагато більше сприяло зростання економіки, ніж скорочення нерівності за рахунок державних субсидій. На рубежі ХХ–ХХІ ст. «основним каталі-

⁵ Глобалистика: Енциклопедія / Гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков; Центр научных и прикладных программ «Диалог». — М. : ОАО Издательство «Радуга», 2003. — С. 272.

⁶ Повышение уровня жизни как приоритет социальной политики. — Мн. : Представительство ООН/ПРООН в Республике Беларусь, 2005. — 84 с.

⁷ Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист: навч. посібник із соціальної політики / Е. Лібанова, О. Палій. — К. : Основи, 2004. — 491 с.

⁸ Каждый пятый житель Земли живет на 1,25 доллара в день. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.newsru.com/finance/28aug2008/bednost.html>.

⁹ Бедных стает меньше, но качество их жизни ухудшается. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.newsru.com/finance/13oct2005/nassdf.html>.

затором скорочення бідності стало саме економічне зростання». І це не дивно, якщо поглянути в минуле.

Історичний досвід показує, що єдиним і найефективнішим шляхом скорочення масштабів бідності є зростання економіки. Країни Заходу почали перекопуватися в цьому ще в 1820 р., коли відмовилися від повільного економічного зростання і перейшли до епохи небувалих досягнень у сфері примноження матеріального добробуту. Протягом XIX ст. рівень життя в Європі зріс у три рази, а в США — у чотири рази, і ці показники перевищили навіть відповідні темпи зростання в наступні 100 років. Таким чином, розширення виробничих можливостей економіки дозволило подолати масову бідність у європейських країнах і США. Крім того, економічне зростання також дозволило скоротити масштаби бідності в інших частинах світу. У 1820 р. близько 75% людства жили менше ніж на долар у день. Сьогодні на таку суму живуть лише близько 20% світового населення. Прискорення темпів економічного зростання в багатьох країнах, що розвиваються, призвело до скорочення масштабів бідності, але кількість бідних людей у світі постійно тримається на високому рівні. У географічному плані скорочення масштабів бідності також має нерівномірний характер¹⁰.

Загальна тенденція динаміки рівня бідності в країнах світу вказує на те, що вагомим чинником її поширення виступає економічна активність населення — за її скорочення масштаби бідності зростають.

Протягом всієї історії людського суспільства рушійною силою економічного зростання і підвищення доходу на душу населення виступало постійне підвищення продуктивності. У свою чергу економічний розвиток впливає на поліпшення можливостей зайнятості, зростання заробітної плати і більш високий рівень життя для всіх. Країни, що досягли успіхів в економічному розвитку, обирали варіанти раціональної політики здебільшого за такими напрямками: 1) заохочення приватного підприємництва за рахунок ринкових механізмів; 2) визнання важливості державного управління; 3) відкритість економіки для торгівлі та інвестицій; 4) створення економічного потенціалу за допомогою інвестицій у людські ресурси і поширення провідного досвіду.

Враховуючи весь позитивний досвід країн світу і застосовуючи його до сьогодишніх умов, наша країна шукає власний шлях підвищення соціально-економічної ефективності ринкової економіки. На сьогодні в Україні залишається незначною частка заробітної плати у ВВП, оплата праці вже не компенсує вартості робочої сили і не є стимулом до праці; поширилось явище «нової бідності». Групу «нових бід-

них» утворюють люди працездатного віку, які мають роботу та перебувають у розквіті сил і можливостей — «працюючі бідні». В нашій країні цю категорію поряд з традиційними соціально вразливими верствами населення (багатодітними і неповними сім'ями з дітьми, пенсіонерами, інвалідами, безробітними, сільськими жителями) стали відносити до ядра найбільш нужденних. Групу «працюючих бідних» складають члени суспільства, які мають роботу, але одержують низькі доходи і не можуть прогнати себе і свої сім'ї, тобто не можуть підтримувати гідне існування. Причини такого становища очевидні і пов'язуються з функціонуванням ринкової економіки: безробіття, неповна зайнятість, низький рівень заробітної плати, затримки з її виплати, непередбачені адміністративні відпустки без надання грошової компенсації тощо. В умовах світової економічної кризи 2008-2009 рр. різниця між доходами бідних і прожитковим мінімумом збільшувалася і загальний соціальний стан населення погіршувався з об'єктивних причин. За цих умов працездатне населення зубожіло ще більше і стало загрозою стабільності країни. Всі урядові заходи останніх років із соціальної підтримки населення, яке перебуває за межею бідності, відчутних результатів не принесли, вони знижували глибину бідності, але не додали її причин.

В умовах ринкової економіки уряд нашої країни для підтримки мінімального рівня життя став активно застосовувати заходи із соціального захисту населення: індексацію доходів, різні види допомоги окремим категоріям населення, соціальні програми. Однак рівень життя знизився, бідність досі є поширеною, привертає увагу збільшення глибини бідності серед бідних. Водночас соціальний захист населення, виходячи з обмеженості можливостей державного бюджету, не у змозі забезпечити рівень життя багатьох громадян на мінімальному рівні, що викликає занепокоєння державних структур управління та суспільства.

Основний комплекс характеристик бідності включає показники масштабів, рівня та глибини бідності, середньодушового добробуту, сукупного дефіциту добробуту бідних домогосподарств, якості харчування та структури витрат.

Найбільш поширеним показником рівня життя є дохід на душу населення. За даними Державного комітету статистики України, частка населення з доходами, нижчими від прожиткового мінімуму, становила в 2005 р. 64,0%; 2006 р. — 59,4%; 2007 р. — 39,8%; 2008 р. — 25,6%¹¹. У 2008 р. кожна четверта людина в Україні (або 11,8 млн населення) мала дохід нижчий від прожиткового мінімуму. Можна погодитись з тим,

¹⁰ Глобалістика: Енциклопедія / Гл. ред. І. І. Мазур, А. Н. Чумаков; Центр научних і прикладних програм «Диалог». — М. : ОАО Издательство «Радуга», 2003. — С. 61–63.

¹¹ Статистичний збірник «Регіони України». 2009. — Частина I. — К. : Державний комітет статистики України. — 2009. — С. 268.

що величина доходів впливає на потенційні можливості людини до повноцінного життя, які в принципі можуть бути реалізовані. Однак застосування доходів на душу населення для вимірювання рівня життя із соціально-економічної точки зору має низку недоліків, оскільки багато факторів, які впливають на рівень життя людини, цей показник не враховує. Але, незважаючи на цей недолік, традиційно бідність розраховується з урахуванням рівня доходів: бідним вважається будь-який індивід, середній річний, місячний чи добовий дохід якого нижчий від визначеної межі¹².

Бідність означає також позбавлення людини можливостей і умов пристойного існування не тільки з погляду рівня життя, а й таких аспектів, як творча діяльність, свобода і гідність. З урахуванням цього фахівцями ПРООН (1997 р.) був запропонований розрахунок нового показника рівня життя населення — індекса людської бідності (ЛІБ)¹³. Розрахунок цього показника враховує три основні фактори, які визначають можливість для кожної особи мати гідне життя: тривалість життя (цей фактор оцінюється часткою населення, для якої тривалість життя складає менше 40 років); доступ до знань (оцінюється показником частки неписьменних у чисельності дорослого населення); матеріальні умови життя (оцінюються за допомогою трьох показників: частка населення, що не має доступу до медичного обслуговування; частка населення, що не має доступу до питної води; частка дітей молодше п'яти років, що страждають від недоїдання).

Висновки. Вважаємо, що нашій країні потрібна Національна програма подолання бідності на короткостроковий період (2010–2012 рр.) для того, щоб підняти рівень життя найбідніших верств населення, тобто швидко зменшити глибину бідності.

На виконання Указу Президента України від 26.02.2010 р. № 274 «Про невідкладні заходи з подолання бідності», схваленого на засіданні Кабінету Міністрів України 17 березня 2010 р., Мінпраці було розроблено проект Загальнодержавної програми подолання та запобігання бідності в Україні на 2010–2015 рр. Метою програми є створення державної системи дій, спрямованих на зниження рівня бідності населення України, подолання бідності серед працюючих та сімей з дітьми, особливо багатодітних сімей, у сільській місцевості та запобігання хронічній бідності.

Програма буде реалізована в 2010–2015 рр. в два етапи. На першому етапі (2010–2012 рр.) передбачається здійснити заходи щодо відновлення та стимулювання економічного зростання, створення умов для гідної праці та ефективної зайнятості населення. Буде забезпечено зростання грошових доходів населення та підтримання їх купівельної спроможності.

На другому етапі (2013–2015 рр.) внаслідок стійкого економічного зростання буде реалізовано комплекс заходів, які дозволять забезпечити високий рівень державних соціальних стандартів та гарантій, суттєво підвищити доходи населення, знизити рівень бідності серед працюючих, сімей з дітьми та в сільській місцевості. Підвищення якості життя населення стане основою для зміцнення позицій середнього класу.

Зараз найбільш ефективними напрямками підвищення рівня життя населення є боротьба з бідністю шляхом розширення зайнятості та зниження рівня безробіття, розвиток тимчасової зайнятості і громадських робіт, зростання рівня трудових доходів, скорочення заборгованості із виплати заробітної плати і соціальної допомоги, регулювання мінімальної заробітної плати, збільшення пенсій та споживання найбільш бідних верств населення, розробка і реалізація заходів щодо стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу, підвищення ефективності виробництва за рахунок зростання продуктивності праці, перегляд соціальних витрат у бюджеті та зміцнення його соціальної складової, посилення ефективності системи соціального захисту населення. Крім того, важливим для зменшення масштабів бідності є розширення програм навчання, підготовки і перепідготовки кадрів, забезпечення відповідності мінімального розміру заробітної плати величині прожиткового мінімуму, збільшення заробітної плати в бюджетній сфері на основі впровадження галузевих систем оплати праці й індексації, розробка заходів для подолання бездомності і бездоглядності тощо.

Вирішення складних проблем щодо підвищення рівня життя населення можливе, на нашу думку, тільки з урахуванням економічних особливостей регіонів. При цьому дуже важливо перерозподіляти доходи, застосовуючи зниження оподаткування фонду заробітної плати, збільшення частки заробітної плати у собівартості готової продукції.

Оскільки бідність характеризує низький рівень життя населення, то державна соціальна політика має спрямовуватись на його підвищення, зробивши цю мету пріоритетом розвитку суспільства на довгострокову перспективу. Основними засобами досягнення цієї мети залишається зростання ВВП й удосконалення механізму його розподілу, підвищення конкурентоспроможності економіки. Треба розглядати підвищення добробуту не тільки як результат економічного зростання, а і як його умову. Сучасному виробництву потрібні принципово нова техніка і технології, висококваліфіковані працівники, власники інтелектуального капіталу. Виконати ці завдання в умовах світової фінансово-економічної кризи мож-

¹² Зубченко Л. А. О показателях бедности / Л. А. Зубченко // Вопросы статистики. — 2000. — № 3. — С. 24–26.

¹³ ЛІБ розраховується для країн, що розвиваються, та для розвинутих країн світу.